

Riječi meteorološkog značenja u Vrančićevom rječniku iz 1595. i Habelićevom rječniku iz 1670.

1. Vrančićev Dictionarium

U nakladi Novi Liber objavljeno je 1992. od Fausta Vrančića šesto izdanje Rječnika najuglednijih europskih jezika: latinskog, talijanskog, njemačkog, hrvatskog i mađarskog, napisanog pred nešto više od 400 godina. Pretisak je načinjen prema originalu tiskanom u Veneciji 1595. godine. Naslov originala je *Dictionarium quinque nobilissimarum europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae*.

Rječnik sadrži oko 5000 riječi, od čega na nazivlje meteorološkog karaktera otpada svega četrdesetak. Hrvatske riječi u Rječniku pisane su ikavicom. Ovdje ih navodimo prema Hrvatsko-latinskom rječniku što ga je izradio dr. V. Putanec i napisao današnjom grafijom, a koji je dodan Vrančićevu pretisku. To su ove riječi (bez onih u zagradama):

dažj (dažd) dažji	oblačan	trisk (trijesak, strijela, grom)
dažjati, dažljiv	oblak	triskati (sijevati i grmiti)
duga	padanje	val, valan
grmiti	pah (puhanje vjetra)	vedrina, vedriti se
grom	para	vihar (vihor)
kaplja, kapati	puhanje, puhati	vitar (vjetar)
led	rosa	vrime (vrijeme)
magla	snig (snijeg)	vručina
mah	snižan, snižiti	zračiti
mokar, mokro	studen, studeno	zraka
mraz	suša	
mrazan	teplina (toplina)	

Ovom popisu mogu se još dodati i Vrančićeve riječi glavat i mračljiv kao prijevodi latinskih naziva capitalus i opacus, koji se javljaju u današnjoj morfološkoj klasifikaciji oblaka. U meteorološkoj terminologiji se također služimo i pojmovima iz ovog Rječnika: bditi, čestoća, i znamenje. Zanimljivo je napomenuti da pod rječju vihar Vrančić podrazumijeva grmljavinsku oluju, buru, nevrijeme, zlo vrijeme, pljusak i vrtlog s naletima vjetra, dok mu riječ pijavica ima isključivo biološki smisao. Riječi mraz, mrazan, mrzal imaju također više značenja, i to ciču zimu, studen, lednoću, mrazovitost, hladnoću, mrzlinu, te mraz kao pojavu iz grupe hidrometeora. Latinska riječ pluma, plumae prevedena je izrazom mah,

što znači malja, mašak i pahuljica. Naziv magla sadržava u sebi ne samo maglu kao pojavu, nego i paru, oblak, dim, tminu, a naziv munja znači još i sijevanje. Pod rječju vrijeme Vrančić misli samo na vrijeme u astronomskom smislu kao doba, čas (latinski hora, tempus). Dakako navodi on i riječ doba (lat. aetas), no to znači životnu dob. Osim što nema riječi vrijeme u meteorološkom smislu, u Rječniku ne nalazimo ni naziv za zrak ili uzduh (lat. aer). Postoje riječi aether, caelum i palatum, koje su prevedene općim nazivom nebo, a on u sebi prema Vrančiću sadrži pojavu neba, svoda, nebeskog svoda, zraka, uzduha, povjetarca, obzora i podneblja. U Rječniku nema ni riječi nevrijeme, ni nepogoda, premda ima pogoda, ali u značenju pogodba, nagodba, savez, sloga.

O autoru Rječnika Faustu Vrančiću ili Verantius-u (rođen u Šibeniku 1551, umro u Veneciji 1617) treba reći da je bio svestran renesansni znanstvenik. Stric mu je bio kardinal na ugarskom i habsburškom dvoru. Njegovim zalaganjem Faust je mogao studirati filozofiju, matematiku i tehniku u Padovi i Veneciji. Kasnije je djelovao u Rimu, Beču i Pragu. Suradivao je s astronomima T. Bracheom i J. Keplerom. Napisao je djela iz raznih područja, a posebno je poznat po svojoj knjizi *Machine novae*. Vizionarski su njegovi projekti o primjeni zračnih i vodenih struja kao npr. o mlinu na pogon plime i oseke, o padobranu (kojim je i sam skakao) i slično.

2. Habelićev Dictionar

Kajkavski rječnik Jurja Habelića tiskan je u Grazu 1670. pod naslovom: *Dictionar ili Rěči Slovenske z vekšega vkup zebrane, v red postavljene i Diačkemi zlahkotene, trudom Jurja Habelića, mašnika Tovarūštva Jezuševoga, na pomoć napretka v Dijačkom navuku školneh mladencev Horvatskoga i Slovenskoga naroda*. Sadrži oko 12.000 riječi, od toga na meteorološke pojmove otpada 110 riječi. Današnjom grafijom napisane to su ove riječi:

blesikanje (sijevanje)	huga, luk nebeski (duga)	muten
blesk ili oblesk (munja)	kap, kapanje	namočenje
bura ili veter sever	led	namočiti
od bure (od sjevera)	ledven, zamrzel	naškropiti, poškropiti
dežd (dažd)	megla (magla)	naškropljen
dežd ide, dežd nagel	meglen (maglovit)	nasićen, nasićenje
deždeno vréme (kišovito)	mrzel (mrzao)	nasititi
doba	mrzlina	nazebsti
grmljavina	mlačno	nazimiti
godina, godeno vréme	mlačnost	na vréme gledati
(kiša, kišno vrijeme)	mledeno (slabo)	nestalan
godina nagla, godina tiha	mokro	nestalnost
(nagla kiša, tiha kiša)	mokrina	
hrom, tresk (grom)	mraz (vrsta hidrometeora)	

nezdravo vréme	smočiti	veter od pol dneva
oblačec	snég (snijeg)	vetrek
oblačen	solika (u značenju tuča)	viher (u značenju trombe)
oblačenje	sreš ili mraz	viher s naglom godinom (olujni pljusak)
oblačno	streš (u značenju mraz)	viher, veter ki se okolu obrača (zračni vrtlog)
oblak	studeno, hladno	vлага
oblesk (u značenju munja)	svétlost	vlažno
obleskati se (sijevati)	suh	vlažnost
pooblačenje	suhoća, sušina	vmočiti
pooblačiti	sumrak	vréme
poškropiti	sunčen	vréme vezdašnje
potres, potresanje	sunčeni trak	vručina
potresti	tmica	zamrznjenje
prorokovanje	topel	zapad, zahod
(predskazivanje)	toplina	zapad sunčeni
puhati	toplota	zapiram (latinski occludo)
razbistriti	toplo	zima
rashladiti	treskavica (grmljavina)	zimsko vréme
rosa	tresk (grom)	zlamenje, znamenje
rosim	vedro	zmrznjen
rumenilo	vedrina	zmrznjenje
ružno	veter od ishoda sunčenoga	zorja (aurora)
škur (mračan)	veter jug	zrak
sever	veter od zahoda sunčenoga	
od severa	veter sever, bura	

Juraj Habelić (Staro Čiče, 17. IV. 1609. – Zagreb, 27. XI. 1678.), isusovac, studirao teologiju u Beču, filozofiju u Grazu, a doktorsku tezu obranio u Trnavi. Predavao na gimnazijama u Rijeci, Varaždinu, Judenburgu i višim školama u Trnavi i Zagrebu. Zaslužan je za utemeljenje Sveučilišta u Zagrebu. Istaknut je pisac hrvatske kajkavske književnosti 17. stoljeća. Osim Dictionar-a napisao je obimna teološko-moralistička djela kao npr. *Zrcalo Mariansko*, *Prvi oca našega Adama greh* i druga. Habelićev rječnik tiskan je kao reprint u nakladi Kršćanske sadašnjosti u Zagrebu 1989.

Na kraju da kažemo o pobudi za ovaj osvrt. Pobuda je potekla iz dogovora i priprema za izradu prvog stručnog hrvatskog rječnika geofizičkog nazivlja. U tu svrhu trebalo bi redom pretražiti i druge značajnije hrvatske rječnike objavljene u nas, da se upoznaju stariji nazivi za geofizičke pojmove, koji su se zaboravili, zanemarili ili se nisu ni prihvatili. Navest ćemo samo nekoliko autora starih rječnika: Jakov Mikalja, Pavao Vitezović, Ardelie Della Bella, Ivan Belostenec, Andrija Jambrešić, Joakim Stulić, Josip Voltić, a zatim slijede brojni drugi u 19. i 20. stoljeću.

Ivan Penzar